

RECEPT PÅ TROLLFIOL

Bröndespelmannen i Österåker socken, Södermanland, Millerste-Kål, med sin Troll-Fiol n:o 2, tillverkad år 1903.

Att vara fiolspelare, räknemaskinsreparatör och bygdeforskare på en gång är rätt bra presterat, och man kan väl knappast säga att den yrkeskombinationen hör till de alldagligaste. Den som inte desto mindre valt den är den hedervärde bondespelmannen Millerste-Kål, alias Karl Eriksson, Kungsholmsgatan 25 i Stockholm, tidigare Julita gård, Österåkers socken i Södermanland.

I många år har Karl Eriksson knäpat med kontorsmaskiner — allra helst de mera invecklade räknemaskinerna — men på senare tid har han

Millerste-Kål, titel fiolspelare, räknemaskinsreparatör och bygdeforskare, är även specialist på att bygga trollfioler. — Skutt-Kalle i Ättersta lärde honom knepet, och det finns en trollfiol av äkta fabrikat till påseende på Nordiska Museet.

lagt finmekaniken på hylan och i stället börjat pyssla med hembygdsforskning. Han är till och med så pass hemma i denna vetenskaps labyrinter att de lärda herrarna uppe i Nordiska museet gärna lyssna till vad han har att säga om sina undersökningar. Ja, ett par gånger har han rentav fått speciella uppdrag av museet att ta reda på saker och ting i hemsocknen, som han känner lika bra som sin egen byxficka.

I vardagslag gör väl Millerste-Kål inte mycket väsen av sig, men här-omdagen stegade han upp till Söndagsbilagans redaktion med ett dokument, fullpräntat med finaste handstil på bästa vattenstämplade Lessebopapper. Det var det finaste handskrivna dokument man någonsin kan tänka sig.

— Det förstår sig, säger Millerste-Kål, man har ju ingen brådska numera, gudskelov, så man kan ge sig tid att skriva ordentligt. Och så är det ju för resten inte håller något

vanligt manuskript. Se, saken är den att jag roat mig med att uppteckna den gamla sägnen om Pintorparfrun sådan den ännu lever i folkmunnen nere i min hemsocken, där den för övrigt också torde haft sin upprinnelse. Jag tänkte att det kanske kunde vara av intresse att titta på dokumentet.

Visst kunde det så, men vore det inte ännu trevligare att höra litet om hur det går till att en bondspelman blir finmekaniker och, en finmekaniker bygdeforskare? Pintorparfrun kan ju få vänta så länge.

Hm! Millerste-Kål är just inte hågad att prata så värst mycket om sig själv. Det var inte därför han kommit. Men för all del, man är väl inte omöjlig, så att om det nödvändigt måste vara...

Det måste det. Och när Karl Eriksson väl fått språklådan i gång, så är det en hel del smätt och gott han har att berätta både om sig själv och om sitt arbete.

— Jag är, som jag redan nämnt, född i Österåker i Sörmland. Far min var bonde, och hans far var bonde, och så har det varit ända tillbaka till mitten av 1500-talet, eller så långt

jag kan följa min släkt i tiden. Och dessförinnan voro de välan också bönder, kan jag tro!

Stamfar var klosterbonde under Gustav Vasa — de kallades så, bönderna, på de indragna klosterjordarna. Klostret hette Julita, och det blev en kungsgård som heter Julita än i dag, fastän den många gånger skiftat ägare.

Jaså, namnet är känt? Jo, det brukar ju vara bygdefester och spelmansstämmor och annat på Julita skans allt emellanåt. Nu har gården av siste ägaren, patron Bäckström, testamenterats till Nordiska museet, och det är nästan som om jag följde med arvegodset, fastän jag redan länge bott i Stockholm.

Men det var så sant, det var ju om mig själv jag skulle berätta. Jag var som så många andra pojkar där på trakten intresserad av musik, och sexton år gammal var jag utbildad bondespelman. Med det jobbet höll jag på i ett tiotal år, men då flyttade jag till Katrineholm för att lära mig något nyttigare eller åtminstone något som gav mera bröd. Jag fick plats på en mekanisk verkstad, och där lärde jag finmekaniken, fastän det annars mest var lantbruksmaskiner jag hade att göra med.

Men 1913 lät jag locka mig av huvudstaden. Jag for dit och behövde inte gå sysslolös länge förrän jag fick arbete i kontorsmaskinsbranschen. Jo, det är nog sant att jag är specialist på räknemaskiner. „Det är fascinerande apparater! 1932 kände jag mig mogen att starta min egen rörelse, och därmed har jag också fått tid till övers att ägna mig åt min älsklingshobby — uppteckning av

(Forts. å sid. tretton)

Recept på trollfiol

(Forts. fr. sid. fyra.)

folkmusik och nu på sistone även folksågner.

Det var nu den här historien om Pintorparfrun. Den torde vara känd över hela landet i folkvisans form:

I Sörmland det fagra, på slott Eriksberg,
där bodde en änka, fru Anna,
som sög sina bönders och torpare
mång
och hade av galla en kannan...

och så vidare! Till sist tog Fan Pintorparfrun, och de foro i väg i eld och svavel, och Fredrik Spelman, som trakterat fiolen då Fan dansade med henne, klarade sig nätt och jämnt genom att fru Annas heliga ring ramlade av hennes finger och brände sönder fiolsträngarna, varigenom förtrollningen bröts. Jo, visan är väl känd?

Men nu är det så att hemma i Österåker finns det också en gammal folksågen om Pintorparfrun, och det är den som givit upphovet till visan. Sågen i sin tur har uppkommit genom en gammal munklegend, troligen vid själva Julita kloster, men möjligen dithörd av vandrande munkar.

Hur jag kan påstå att det är en munklegend? Jo, se, sågen sönderfaller i två delar, av vilka den första handlar om fru Annas ring och den andra om hur det gick till då Fan tog Pintorparfrun. Första delen går ända tillbaka till Moses och den heliga arken, av vars guld ringen skulle vara förfärdigad. Guldets skulle inte få användas vid köpenskap, och inte skulle det få pantsättas, men det var det Pintorparfrun gjorde med ringen, och därför gick det henne som det gick — alltsammans enligt sågen, som jag nu upptecknat.

Hela första delen, den som handlar om Mose ark och om ringens äventyr, är en typisk munklegend. Senare delen har tillkopplats senare — Pintorparfrun var ju, enligt den historiska forskningen, fru Anna Gyllenstierna, änka efter riddaren Erik Eriksson Gyllenstierna, vilken i sin tur var dotter till konung Karl VIII Knutsson Bonde.

Nu säger den historiska forskningen att fru Anna inte alls var någon bestialisk varelse som berömt i folkvisan. Hon var i stället en barmhärtig och gudfruktig m... dog en fullt naturlig d...

denna utsago bekräftas av folksågen, som i övriga stycken stått modell till folkvisan. I sågen heter det att fru Annas dystra ändalykt berodde på att hon vanhelgat ringen och inte på att hon pinat sina torpare och bönder. Fastän det kan förstås hända att hon, änka som hon var, måste gå rätt strängt

till väga för att hålla ordning och reda på den stora gården, som hon ensam fick ta hand om efter mannens död.

Men nu är frågan hur jag fått tag i sågen. Jo, den har jag fått av min lärare i fiolspel hemma i Österåker, kyrkvaktaren Karl Ersson i Betlehem, Österåker. Han levde 1848—

1904, och under elevtiden berättade han sågen om fru Anna och hennes ring för mig.

Ersson hade i sin tur hört sågen av sin lärare i fiolspel, organisten Olof August Widmark i Östra Vingåkers socken. Han var född 1824 och var på 1800-talet en av Sörmlands skickligaste spelmän, bland annat i besittning av en sjusärdeles fin trollfiol. Den hade han fått tag i på följande sätt. En torsdagsnatt hade han gått ut i skogen till trollberget, och där hade han lagt ifrån sig fiolen. Sen hade han gått motsols tre gånger runt berget, och då han kom tillbaka låg där två fioler i stället för en. Widmark provade dem båda och valde den bästa. Sen upprepade han proceduren tre gånger, och varje gång låg där två fioler i stället för den ena. Och bättre och bättre voro de stämde, ty Fan själv hade varit framme och stämt dem. Till ersättning ville han endast ha lite nattvardsvin och några oblater som propats på buteljen, ty sånt gör gott för Hin nåle. Vinet och oblatten hade Widmark hämtat i Vingåkers kyrka. Efter tredje varvet var trollfiolen färdigstämmd — och den finns till påseende än i dag!

Men var kunde organisten ha lärt sig hur man får en trollfiol? Jo, det hade han lärt av Svinste-Fredrik, som var fiolspelman i Östra Vingåker och på 1800-talet lärde pojkarna spela fiol av hans elever, och Svinste-Fredrik var en av dem. Men än andra, ja, det var en riktig pedagogisk...

hjälp, och det var därför pojkarna lärde sig spela så bra. Tänk bara på Widmark!

Men det var sågen jag skulle tala om. Det förstår sig att det var Svinste-Fredrik som berättade den för Widmark, och säkrare källa kan inte tänkas, ty Svinste-Fredrik är varken mer eller mindre än en ättling i rakt nedstigande led till Spelar-Fredrik, som spelade valsen för Pintorparfrun den där gången då Hin tog henne. Både Svinste-Fredrik och alla hans förfäder voro mjölnare under Claestorp, det gamla Lewenhauptsgodset i Östra Vingåker.

Jaha, så var det med den gamla folksågen och dess privata lilla historia. Nu har jag som sagt tecknat upp den och tänker hembjuda den åt Nordiska museet — eller någon annan intresserad. Den bör ha en hel del intresse och för säkerhets skull har jag präntat folkvisan på innersidorna, så att jämförelsematerialet finns till hands.

Till sist skulle jag vilja säga att om någon ville se hur en riktig trollfiol ser ut, så går det an att gå upp i Nordiska museet och titta. Där finns det en, som enligt påskriften skänkts till museet av bondespelmannen Millerste-Kål, och jag vågar garantera att den är tillverkad efter noggrannaste föreskrifter, som jag på min tid lärde av skomakaren Kalle Pettersson i Åttersta by i Österåker, gemenligen kallad Skutt-Kalle. Han var nästan lika skicklig som Svinste-Fredrik, men så blev det också en trollfiol på vilken man kan spela de allra svåraste polskor.

För resten sitter hela beskrivningen i fiollådans lock — om någon skulle ha lust att bga sig en liknande...

Will

13

A. N.
19/7 36